

ΤΟ ΟΠΛΟ ΤΟΥ ΔΑΒΙΔ

Νίκος Βουτυρόπουλος

Αρχαιολόγος

Η εξιστόρηση της μονομαχίας του Δαβίδ με τον Γολιάθ, στο Πρώτο Βιβλίο του Σαμουήλ, είναι η πρώτη γραπτή μαρτυρία που διαθέτουμε για τη σφεντόνα και την πολεμική χρήση της από τους λαούς του αρχαίου κόσμου. Αν και στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία φαίνεται να υποτιμάται η σημασία αυτού του όπλου, όπως δηλώνει ο μάλλον χλευαστικός χαρακτηρισμός της εξέγερσης του λαού του Παρισιού στα χρόνια της πρωθυπουργίας του Μαζαρέν ως "Πόλεμος της Σφενδόνης" (1648-1653), η τακτική της προσβολής του εχθρού από μακριά συνεχίζει να παίζει καθοριστικό ρόλο στη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων.

1. Βασκός με σφεντόνα.
Βυζαντινό μωσαϊκό, Χιρμπίτ
αλ Μουχαγιάρ, Ιορδανία.

Μια αναδρομή στην ιστορική σημασία της σφεντόνας

Η σφεντόνα πρωτοχρησιμοποιήθηκε όταν η γραφή ήταν ακόμη άγνωστη. Ήδη από την 7η χιλιετία π.Χ. υπάρχουν σαφείς ενδείξεις της χρήσης αυτού του όπλου. Αρχαιολογικές ανασκαφές σε αγροκτηνοτροφικούς οικισμούς της Νεολιθικής περιόδου στην Εγγύς Ανατολή και τη νότια Βαλκανική έφεραν στο φως μεγάλο αριθμό βλημάτων, αλλιώτικων πεσών, που αποτελούν την πρωιμότερη και για την ώρα μοναδική μαρτυρία των πολεμικών εφαρμογών της σφεντόνας την εποχή της δημιουργίας των πρώτων πόλεων και της ανάπτυξης οργανωμένης τροφωπαραγωγικής οικονομίας. Η σύγχρονη έρευνα έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εξάπλωση του νεολιθικού τρόπου ζωής συμπίπτει χρονολογικά με την ευρεία διάδοση της χρήσης της σφεντόνας¹. Εξάλλου, δεν πρέπει να είναι απλή σύμπτωση το ότι την ίδια εποχή οι οικισμοί οχυρώνονται με περιμετρικά τείχη ή τάφρους². Η μόνη εγκατάσταση με τις ολοένα αυξανόμενες τάσεις αστικοποίησης, η ανάπτυξη της επικοινωνίας και των ανταλλαγών, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η αύξηση του μέσου όρου ζωής επέφεραν μοιραία την ανάγκη καθορισμού και προστασίας της ιδιοκτησίας.

Η αρχαιολογία έχει καταφέρει να απομονώσει τα πρώτα στάδια αυτών των μεταβολών στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και της Μεσοποταμίας και να δικαιολογήσει την παρουσία και εξάπλωση της νεολιθικής οικονομίας σαν μια εξελικτική διαδικασία με παγκόσμια ιστορική συνέχεια. Βασικό οικονομικό παράγοντα της νεολιθικής κοινωνίας, εκτός από την καλλιέργεια της γης και την εκτροφή ζώων, αποτέλεσε το κυνήγι. Οστά αγρίων ζώων και πλήθος από βλήματα σφεντόνας και αιχμές βελών και ακοντίων μαρτυρούν τους προγονικούς δεσμούς του νεολιθικού κόσμου με τους παλαιολιθικούς κυνηγούς.

Πήλινα ή λίθινα βλήματα δικωνικά, σφαιρικού ή ελλειψοειδούς σχήματος, που ζυγίζουν περίπου 30 γραμ., τοποθετούνται σε δερμάτινη ή πλεκτή θήκη. Η θήκη διαθέτει δύο λουριά που κρατούνται από το δεξί χέρι και επιτρέπουν την ορμητική περιστροφή του βλήματος. Στη συνέχεια, αφήνοντας το ένα από τα λουριά, η ενέργεια από την περιστροφή μεταφέρεται στο βλήμα, που εκφεδρονίζεται με ταχύτητα πάνω από 100 χλμ. την ώρα.

Τα νεολιθικά βλήματα είναι κυρίως δικωνικά. Η αεροδυναμική διατομή τους μειώνει την αντίσταση που προβάλλεται όταν κινούνται στον αέρα, ενώ συγχρόνως αυξάνει το βεληνεκές τους, που μπορεί να πλησιάζει τα 500 μέτρα, είναι δηλαδή πολύ μεγαλύτερο από αυτό του βέλους ενός τόξου. Οι λαοί εκείνης της εποχής είχαν γνώσεις βαλυστικής - χιλιετίες προτού ο Νεύτωνας διατυπώσει τους νόμους της βαρύτη-

τας και της κίνησης των σωματινών!

Γύρω στα τέλη της Εποχής του Χαλκού και κατά τις επόμενες ιστορικές περιόδους κατασκευάζονται μολύβδινα βλήματα, που αποτελούν ένα τεχνολογικό επίτευγμα στην εξέλιξη των πολεμικών μεθόδων. Λόγω του μικρού τους όγκου, έχουν μεγαλύτερο βεληνεκές και επιτρέπουν

2. Πήλινα βλήματα σφεντόνας από τη νεολιθική Θεσσαλία.

στον πολεμιστή να τα μεταφέρει σε μεγαλύτερες ποσότητες.

Αρχαιολογικά η χρήση της σφεντόνας διαπιστώνεται δύσκολα. Ακόμη κι ένα απλό βότσαλο μπορεί να χρησιμοποιεί ως βλήμα, ενώ είναι σχεδόν αδύνατο να εξακριβωθεί αν αυτό υπήρξε κάποιο βλήμα σφεντόνας. Ένας μεγάλος αριθμός βοτσάλων που βρέθηκε στην περιοχή της εισόδου της μικρής πρωτοκυκλαδικής οχυρωσης "Κορφάρι των Αμυγδαλιών" στη Νάξο ερμηνεύτηκε από τον ανασκαφέα Χρήστο Ντούμα, σε συνδυασμό και με την καταστροφή και ερήμωση της θέσης στο δεύτερο μισό της 3ης χιλιετίας π.Χ., ως αποτέλεσμα εχθρικής εισβολής³. Ίσως κάτι παρόμοιο συνέβη και σ' έναν άλλον οχυρωμένο οικισμό της ίδιας εποχής, στο "Καστρί" της Σύρου⁴.

Ήδη πολύ πριν από την ανακάλυψη και ευρεία διάδοση της μεταλλουργίας υπάρχουν αρκετές ενδείξεις πολεμικής συμπεριφοράς, με τη σφεντόνα να πρωταγωνιστεί στις συγκρούσεις μεταξύ νεολιθικών ομάδων⁵. Η οικισμοί του Χατσίλαρ⁶ και της Μερβίνας⁶ στη νότια Τουρκία καταστράφηκαν αρκετές φορές από φωτιά, όπως δηλώνουν τα παχιά στρώματα στάχτης αλληλάλληλων οικιστικών φάσεων. Σωροί από πήλινα βλήματα στις αντίστοιχες φάσεις VI και XVI συμπληρώνουν την εικόνα κάποιων μοιραίων συμβάντων, δίνοντας την εντύπωση ενόπλων αντιπαράθεσεων. Παρόμοιες εικόνες καταστροφής που διαδραματίστηκαν την 6η χιλιετία π.Χ. προβάλλονται μέσα από τα ανασκαφικά δεδο-

6. Σφενδονητές και τοξότες. Ασμένιο "Ρυτό της Πολιορκίας".

4. Εικόνα καταστροφής από τον σεισμό της Στάρας Ζαγοράς. Κάτω δεξιά διακρίνεται σωρός από βλήματα σφεντόνας.

μένα άλλων δύο οικισμών στη νότια Βαλκανική. Στο Σέσκλο της Θεσσαλίας η πληθυσμιακή αύξηση οδήγησε αναγκαστικά στην κατοίκηση και εκτός οχύρωσης κατά τις τελευταίες φάσεις της Μέσης Νεολιθικής περιόδου, διαμορφώνοντας έτσι μια προδρομική οικιστική ενότητα Ακρόπολης-Πόλης. Στη διάρκεια των πρώτων ανασκαφών ο Χρήστος Τσιούνας είχε κιόλας επισημάνει την ύπαρξη σωρών από πήλινα βλήματα σφεντόνας στα κατεστραμμένα σπίτια της ακρόπολης'. Ίδιες παρατηρήσεις που έγιναν αργότερα από τον Δημήτρη Θεοχάρη σε σπίτια τόσο της ακρόπολης όσο και της πόλης οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το Σέσκλο καταστράφηκε από φωτιά και ακολούθως ερημώθηκε για αιώνες⁸. Παρόμοια κατάσταση συναντάται σε οικισμό του πολιτισμού Καράνοβο II, που ανακαλύφθηκε το 1969 δίπλα στο περιφερειακό νοσοκομείο της βουλγαρικής πόλης Στάρας Ζαγοράς, όπου η συνολική ανασκαφική εικόνα με τα πήλινα βλήματα διασκορπισμένα παντού έπειθε για μια ξαφνική και βίαιη κατατροφή.

Όμως, πώς μπορεί κανείς να διακρίνει μεταξύ φυσικής καταστροφής και ιστορικού γεγονότος σε εποχές χωρίς γραπτές πηγές; Κάθε προσπάθεια διάκρισης θα συνοδεύεται πάντα από αβεβαιότητα. Η επιστήμη της προϊστορίας, επηρεασμένη από τη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης, έχει πολύ συχνά αναζητήσει τη λύση προβλημάτων, όπως της καταστροφής και εγκατάλειψης οικισμών ή της εμφάνισης νέων πολιτισμικών στοιχείων, στην αρχή της φυσικής πάλης και

8. Ισρενδονητής, ανάγλυφο
αρχαϊκής τέχνης από το
Τελ Χαλάφ της Συρίας.

7. Έφιππος κινητός
με σφεντόνα. Βραχογραφία
της Εποχής του Σιδήρου,
Τρεν Αλβανίας.

επιλογής. Μ' αυτό τον τρόπο αρχαιολογικές υποθέσεις έχουν μετατραπεί σε ιστορικές πιθανότητες, που επιμένουν σε ερμηνείες διαφόρων "διά πυρός και σιδήρου" (στην περίπτωση μας "διά πυρός και σφενδόνης") πολιτισμικών αλλαγών. Κατά συνέπεια, φυσικά αίτια και κοινωνικές μεταβολές έχουν θεωρηθεί παράγοντες δευτερευούσας σημασίας για την ιστορική εξέλιξη. Εδώ ως σημειωθεί ότι οι καταστραμμένοι οικισμοί, που αναφέραμε, βρίσκονται σε ζώνη ιδιαίτερης σεισμικής δραστηριότητας, γεγονός που αφήνει περιθώρια διαφορετικής ερμηνείας και συνάμα επιβάλλει την εφαρμογή γεωφυσικών μεθόδων στην προσπάθεια να διευκρινιστούν τα αίτια των καταστροφών.

Ο πόλεμος, ως κοινωνικό φαινόμενο, προϋποθέτει την ύπαρξη οργανωμένης επιθετικής συμπεριφοράς και χρειάζεται ομάδες ατόμων με έντονη κοινωνική συνείδηση, αποφασισμένων για την τελική προσωπική θυσία. Η ιδεολογία, είτε είναι πολιτική είτε θρησκευτική, παίζει εδώ καθοριστικό ρόλο, με το να ενισχύει την πίστη για την αυτοθυσία και την κοινωνική εχθρική στάση. Σηκνές συγκρούσεων μεταξύ ομάδων οπλισμένων με τόξα είναι γνωστές από τη μεσολιθική τέχνη της Ισπανίας⁹. Οπότε η ακριβής χρονολόγηση τους προβληματίζει ακόμη τους μελετητές, ενώ δεν αποκλείεται το νόημα αυτών των σκηνών να συνδέεται με κάποιου είδους θρησκευτικές τελετουργίες που ίσως αφορούσαν το κινήρι.

Με σιγουριά μπορούμε να πούμε ότι οι ενδείξεις πολεμικών συμβάντων πληθαίνουν από τα τέλη της 4ης χιλιετίας π.Χ. και μετά. Η χρήση της σφεντόνας δεν εστιάζεται. Στο περιήρημα ασμένιο Ρυτό της Πολιορκίας από τις Μυκήνες είναι αποτυπωμένος εδώ και αιώνες ο δραματικός αγώνας κάποιων πολεμιστών που προστατεύουν την πόλη τους με σφεντόνες και τόξα. Στον οπλισμό των πολεμιστών του Τρωικού πολέμου η σφεντόνα περιέργως δεν κατέχει σημαντική θέση. Μια ή δυο φορές στο έπος γίνονται κάποιες δυσνόητες αναφορές¹⁰, ενώ το όπλο που σε κρίσιμες στιγμές καθορίζει την έκβαση του πολέμου είναι το τόξο, ίσως η πρώτη μηχανή που εφευρέθηκε από τον άνθρωπο.

Τόση ήταν η δύναμη αυτών των πανάρχαιων τηλεβόλων όπλων, που δικαιολογημένα έγιναν σύμβολα εξουσίας, όπως για παράδειγμα φαίνεται στις παραστάσεις σφενδονητών σε ανάγλυφα αραμιακής τέχνης του 9ου αιώνα π.Χ. από το Τελ Χαλάφ της Συρίας¹¹. Διάσημοι σφενδονητές του αρχαίου κόσμου ήταν οι Ρόδιοι και οι Βαλεάρες. Οι τελευταίοι είχαν μάλιστα την ικανότητα, όπως μας πληροφορεί ο Διόδωρος, να στοχεύουν από υπερβολικά μακρινές αποστάσεις με τέτοια δύναμη, που τα βληματά τους διέδαν τον αμυντικό οπλισμό των εχθρών. Ο Ξενοφώντας στο Τρίτο βιβλίο της *Ανάβασης* περιγράφει τις κακοτυχίες του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος μετά τη μάχη στα Κούναξα (401 π.Χ.), αποδίδοντας τις στην έλλειψη σφενδονητών που θα μπορούσαν να κρατήσουν σε απόσταση τους εχθρούς. Στον Νέο Κόσμο, σύμφωνα με χρονικογράφους της εποχής του Πιζάρου, η σφεντόνα ήταν το κύριο όπλο των Ίνκας, που τη χρησιμοποιούσαν όπως οι Ισπανοί το αρκεβούζο.

Με την πάροδο των αιώνων ο βαρύς αμυντικός

οπλισμός και η ανάπτυξη των οχυρωματικών συστημάτων επέβαλαν την κατασκευή ισχυρότερων όπλων. Η σφεντόνα είχε πλέον αντικατασταθεί, όμως θα μας τη θυμίζει η διήγηση του Θεοφράνη, όταν ο θλιβερός του πρώως Δον Κωϊώτης επιτίθεται σε κοπάδια προβάτων και απωθείται με σφεντόνες από τους βοσκούς. Στον αιώνα μας, κατά τη διάρκεια του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου με αυτό το όπλο εκσφενδονίζονταν χειροβομβίδες στο φρούριο του Αλκαζάρ.

Σημειώσεις

1. Childs V. G.: "The significance of the sling for Greek Prehistory", *Studies Presented to D. M. Robinson* (1951), 1-5. Kortmann M.: *Schleuder und Bogen in Südwestasien* (1972).
2. Höckmann O.: *Wehranlagen der jüngeren Steinzeit, Ausgrabungen in Deutschland* 3, 1976, 278-296.
3. Ντούμας Χ.: "Νόσος", *Αρχαιολογικά Δελτία* (Χρονικά), 19, 1964, 411-412.
4. Bossert E. M.: "Kastri auf Syros", *Archaiologikón Deltiôn* (Μελέται) 22, 1967, 58.
5. Mellaart J.: *Excavations at Hacilar* (1970).
6. Garstang J.: *Prehistoric Mersin. Yümük Tepe in Southern Turkey* (1953), 133.
7. Τσοπάνης Χ.: *Αι προϊστορικά ακρόπολεις Δυτικής και Ξεσκού* (1968), 96-97.
8. Θεοφάνης Δ.: "Ανασκαφή εν Ξεσκού", *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1971, 17-18.
9. Beltran A.: *Felskunst der Spanischen Levante* (1982).
10. Buchholz A. G.: "Die Schleuder als Waffe in ägäischen Kulturkreisen", *Anatolien Anstaltmalen* 2, 1965, 133-159.
11. Oppenheim M. F.: *Der Telle Halaf* (1931).

David's Weapon

N. Voutyropoulos

The sling was originally used in the 7th millennium BC, when writing was still unknown. The contemporary research has reached the conclusion that the propagation of the Neolithic way of life coincides with the wide diffusion of the sling's use. Clay or stone missiles of biconical, spherical or elliptical shape, weighing about 30 gr each, are placed in a leather or woven socket; two stripes, attached to its ends, allow the rapid rotation of the missile. As a result, when one of the stripes is let loose, the rotation energy is transmitted to the missile which thus is hurled in a speed of over 100 km/h. Most of the Neolithic missiles are biconical. Their aerodynamic cross-section decreases the air resistance and at the same time increases their range which can reach almost 500 m, that is much longer than the range of an arrow.

About the end of the Bronze Age and during the successive historical periods lead missiles are made, which represent a technological achievement in the evolution of war methods. Archaeology cannot easily establish the use of the sling. A large amount of pebbles, found nearby the entrance to the small Protocycladic fortification "Korfati ton Amygdalion" on Naxos, has been interpreted by the excavator Christos Doumas - in relation with the destruction and devastation of the site in the second half of the 3rd millennium BC - as a result of enemy invasion. Similar is the case in another fortified settlement of the same period, in "Kastri" on Syros. At Seskio, Thessaly, Christos Tsountas had already pointed out, during his first excavations, the existence of heaps of clay sling missiles in the ruined houses of the acropolis, a find verified later by Dimitris Theocharis not only in the houses of the acropolis but also in those of the town itself.

This phenomenon finds its parallel in a settlement of the Karanovo II Civilization. The ancient historian Xenophon in his Third Book of *Anabasis* describes the misfortunes of the Greek expedition force after the Kouunaxa battle (401 BC), assigning them to the lack of slingers who could have kept the enemy to a far distance.

In the course of centuries the sling has been replaced by other weapons, however, in our time, during the Spanish Civil War, it was by slings that grenades were hurled at the Alcazar fortress.